

УДК 2-1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.4>

АВГУСТИНІАНСЬКІ МОТИВИ У ТВОРІ МАРЦІНА РУБЧИНСЬКОГО «ГОЛОС БОГА, ЯКИЙ ТРОЩИТЬ ЛІВАНСЬКІ КЕДРИ»

Антон Борковський

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук, кафедра філософії
вул. Степана Бандери, 12, 79000, м. Львів, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-6034-4724>*

У статті аналізуються рефлексії представника кармелітської духовності Марціна Рубчинського, викладені у творі «Голос Бога, який трощить ліванські кедрі, або реколекції, призначені для ченців» («Głos Pana kruszącego cedry libańskie, albo rekolekcje osobom zakonnym służące»), вперше виданого 1762 р. у Бердичеві. Життя Марціна Рубчинського (1707–1794) було пов'язане з українськими землями у складі Речі Посполитої, він керував кармелітськими монастирями у Львові й у Луцьку, а у 1754–58 рр. очолював Руську провінцію кармелітів взутих. Досліджуваний твір містить винятково цікаві реколекційні роздуми, груповані у розділах «голос Божий до монаха», «голос монаха до Бога», а також роздуми «духовного отця». Характерними рисами рефлексій М. Рубчинського є вкрай емоційний стиль викладу думок та етичний ригоризм. Попри те, що твір М. Рубчинського ще за життя автора був кілька разів перевиданий – у Бердичеві й Луцьку – значний інтелектуальний доробок кармеліта не отримав належної уваги істориків релігійно-філософської думки. За даними дослідників українських книгозбірень, твір у другій половині XVIII ст. перебував у багатьох монастирських бібліотеках України, що свідчить про його затребуваність у чернечих згромадженнях. З цього огляду вивчення книги кармеліта є істотним для реконструкції релігійно-філософського дискурсу України другої половини XVIII ст. Дослідницьку увагу привертає вплив окремих опіній Отців Церкви на твір М. Рубчинського, зокрема святого Августина, у питаннях, пов'язаних з концепцією первородного гріха, Божественної благодаті й просвітлення. Істотним є пропонуване М. Рубчинським бачення співдії розуму та волі як у процесі реколекційних медитацій, так і в процесі формування особистісних рішень. «Голос Бога, який трощить ліванські кедрі», містячи автентичні розумування, може вважатись одним з найяскравіших проявів кармелітської думки на землях України. Для кращої ретрансляції поглядів М. Рубчинського автор переклав і залучив до тексту статті показові фрагменти твору за бердичівським виданням 1768 р.

Ключові слова: кармелітська духовність, Марцін Рубчинський, релігійна філософія, первородний гріх, вчення про благодать, реколекції, медитації.

Попри самовіддану роботу багатьох українських і польських дослідників, досі недостатньо вивченою лишається творчість плеяди впливових релігійних мислителів, які працювали на українських землях у XVIII ст. Дослідження релігійно-філософської спадщини Марціна Рубчинського, доктора теології, провінціала Руської провінції ордену кармелітів взутих досі перебувають на початковому рівні. Реконструювати біографію мислителя вдалося завдяки ретельній роботі польських дослідників Людвіка Гжебня [1, с. 517] та Вацлава Колака [2, с. 561–62]. М. Рубчинський народився 1707 р., до ордену кармелітів взутих вступив близько 1720 р. Згодом був скерований на студії до Неаполя. У 1730 р. капутіла провінції запросила його викладати філософію у Львівському кармелітському монастирі. У 1742 р. йому було довірене управління монастирем у Львові. У 1754–58 рр.

він виконував обов'язки провінціала Руської провінції кармелітів, у період, як стверджує В. Колак, «найбільшої експансії кармелітів давньої обсервації у східних воєводствах Польщі» [2, с. 561–62]. Тодішня руська провінція, очолювана М. Рубчинським, охоплювала 29 осередків ордену, розпорочених на землях Литви, Білорусі та України. У 1765–1772 рр. й 1777–1783 рр. о. М. Рубчинський був пріором монастиря у Луцьку, де й помер у 1794 р. Біографічні й бібліографічні дані свідчать, що творчість мислителя була безпосередньо пов'язана з Україною, маючи вплив на формування української духовності.

Загалом діяльність ордену кармелітів в Україні заслуговує на окрему увагу не лише через розповсюдженість цього згромадження, а й завдяки винятково плідній богословській, просвітницькій і видавничій активності [3; 4]. За даними Едити Хоментовської у Речі Посполитій близько 1772 р. орден кармелітів (*Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo*) за впливовістю перебував на шостому місці як за чисельністю (967 монахів), так і кількістю осередків (59). Кармеліти поступалися лише єзуїтам, бернардинцям, домініканцям, реформатам і францисканцям [5, с. 52], розбудувавши осередки у Львові, Городищі, Олевську, Дорогостоях, Кисиліні, Луцьку, Острозі, Бердичеві тощо [6, с. 477]. У кармелітських монастирях надавались наукові ступені: курсорат, лекторат, бакалаврат, магістеріум і докторат [7, с. 369–374].

Бердичівський кармелітський осередок, де й було вперше видано найвідоміший твір М. Рубчинського «*Głos Pana kruszącego cedry libańskie, albo rekolekcje osobom zakonnym służące*» у 1762 р., засновано у 1630–1642 рр. Після другого розділу Речі Посполитої тут викладались студії з філософії та теології. Колегіум було засновано 1795 р. [3, с. 252].

Поширеність творів о. М. Рубчинського на території України відзначають вітчизняні науковці. У своєму фундаментальному дослідженні історії та видавничої діяльності Бердичівського монастиря Ірина Ціборовська-Римарович наводить дані, за якими «примірники твору М. Рубчинського «*Głos Pana kruszącego cedry libański...*» (1762; 1768) були присутніми у бібліотеках канівських та загорівських отців василіян, вінницьких отців капучинів, коденських отців августиніанців, бердичівських та вишневецьких отців босих кармелітів. Примірники видання «*Chrzescianin cierpliwością uzbroiony...*» (1765) зберігались у бібліотеках любарських отців домініканців, овруцьких отців василіян, сестер бенедиктинок у Львові» [4, с. 162]. За інформацією вченої, серед власників творів М. Рубчинського були ігумен Овруцького василіянського монастиря та жидичинський настоятель ордену святого Василя Великого. Два твори Рубчинського були подаровані бібліотеці Шаргородського василіянського монастиря [4, с. 163].

Іван Альмес, проаналізувавши описи книгозбірень василіянських монастирів, наводить промовисті дані: «у Крехівській обителі станом на 1777 р. було три примірники реколекцій Рубчинського, що свідчить про затребуваність цього твору. Відомо, що 1773 р. Єроніму (Немировському) з монастиря у Верхраті, під час відбування місячного покарання в Крехівській обителі, дозволили мати в келії молитовник, Псалтир, чернечі правила Василя Великого та медитації Марціна Рубчинського» [8, с. 188]. Загалом, як стверджує вчений, твори М. Рубчинського були присутніми у більшості василіянських монастирів Львівської єпархії XVIII ст. Твір Марціна Рубчинського «*Ofiara sprawiedliwości... albo Traktat o Czyscu*» (форма слова вжита М. Рубчинським, – А.Б.) був присутнім у книгозбірні Острозького капучинського монастиря [9, с. 174–193]. Примірник «*Głos Pana kruszącego cedry libański...*» знаходився в особистій бібліотеці викладача поетики, риторики, згодом професора філософії Києво-Могилянської академії Івана Самойловича (1737–1783) й разом з іншими книгами по смерті власника був переданий академії [4, с. 167–168].

За підрахунками В. Колака, Марцін Рубчинський був винятково плідним автором, що написав щонайменше 14 творів, які «ставлять його на рівень найвидатніших

аскетично-релігійних письменників XVIII ст.» [2, с. 561–562]. Переважна більшість прижиттєвих творів М. Рубчинського була друкована на українських землях у складі Речі Посполитої, деякі мали прижиттєві перевидання [10].

За життя М. Рубчинського найбільшої слави зажила книга «Голос Бога, який трощить ліванські кедри, або реколекції, призначені для ченців». Як відзначає В. Колак, цей твір «написаний частково у формі діалогу між Богом і монахом, посідає виняткову позицію в аскетичній літературі» [2, с. 561–562]. Польський вчений Кароль Гурський характеризує його як найкращий на той час реколекційний твір, «з огляду на вичерпне трактування орденських обов'язків й вражаючі приклади божественної справедливості» [11, с. 193].

Професор кс. Єжи Ян Місюрек ретельно проаналізував структуру і специфіку реколекційних медитацій М. Рубчинського [12, с. 177–187; 13, с. 209–215]. Підтверджуючи міркування Кароля Гурського, професор Місюрек відзначає спосіб переказу думки, поданої у медитаціях: «наш автор ділить свої медитації на «голос Божий до монаха», «голос монаха до Бога», а також вказівки з боку духовного отця, що вінчають окремі медитації» [13, с. 213]. Як слушно зауважив Іван Альмес, тематика реколекцій М. Рубчинського «подібна до традиції, яку запропонував засновник ордену єзуїтів Ігнатій Лойола (1491–1556)» [8, с. 186].

У розділі «Про справи Розуму і Волі» [14, с. 3] кармеліт чітко розмежує функціональну взаємодію між розумом і волею у медитативному процесі. Автор пише: «до розуму належить матерія, подана до медитації, міркувати й струшувати, згідно до загальних обставин, себто: хто, що, де, яким чином, чому, як, коли» [14, с. 3]. Таке «струшування» має стосуватись тих речей, що б могли спонукати волю до якихось афектів, «до бажання, або рішення». Розум, коли буде мотивованим, має затриматись доти, «поки воля буде бавитись», коли ж утомиться, тоді розум «у свій спосіб» мотивує волю. Згідно з баченням М. Рубчинського, «увага розуму має бути проста, побожна, не зацікавлена, не метушлива, не швидка, але вільна, не прохолодна, але гаряча» [14, с. 4]. До медитативної волі, пише кармеліт, належать два обов'язки, збуджувати різні афекти, залежно від «матерії», наприклад, вдячності, сорому, скрухи за переступи, любові Божої тощо. Другим обов'язком є ухвалення рішень, зважаючи на потребу, «згідно до обставин, ситуації, в якій, хто перебуває, на цьому вся природа реколекцій підвішена» [14, с. 4].

Слід погодитись зі спостереженням професора Місюрека, що спосіб побудови окремих медитацій значною мірою нагадує підхід, викладений у творі «Наслідування Ісуса» Томи Кемпійського. Водночас додаткового дослідження потребує вивчення впливів на М. Рубчинського святого Івана від Хреста, святої Терези Авільської, святої Марії Магдалини де Пацці та ігнатіанського містицизму. На жаль, професор Місюрек зосередився переважно на структурному описі й аналізі тематики реколекційних медитацій [12, с. 177].

Особливої ваги спадщині М. Рубчинського додає те, що його реколекційні розвідки постали у період кризи містицизму, зумовленої французькими та іспанськими антимістичними тенденціями та впливом раціоналізму. Зокрема, у своєму дослідженні польського містицизму о. Станіслав Урбанський характеризує твір М. Рубчинського «Голос Бога, який трощить ліванські кедри» як певний виняток доби [15, с. 512]. Як уважає професор Місюрек, «праці Рубчинського були спробою відновлення християнського життя, зокрема чернечого, у Польщі XVIII ст.» [12, с. 187].

Попри те, що модель теоретизувань М. Рубчинського, на думку Кароля Гурського, є успішною через «опертя майже виключно на Св. Письмі, на Отцях та Докторах Церкви» [11, с. 193], цю заувагу необхідно піддати корекції й уточненню. Твір М. Рубчинського належить до проявів містичної традиції, що дотримувалась власних інтелектуальних орієнтирів й різнилася від раціоналізованих теологічних конструктів. За фундаментальною

характеристикою Станіслава Урбанського, «містична традиція визначає пізнання Бога як просте, інтуїтивне бачення Його та переживання Його присутності та дії у душі. Тому воно відрізняється від дискурсивного та концептуального пізнання» [15, с. 30]. Інтелектуальний акт, як уточнює цей дослідник, присутній у містичному пізнанні Бога, «виключає повний процес раціонального дослідження і забезпечує спонтанну, пряму впевненість в існуванні Бога, з якою не може зрівнятися жоден раціональний аргумент чи висновок» [15, с. 30].

Слід визнати, опінії Отців Церкви та представників схоластики М. Рубчинський залуцає активно, хоча цитування є доволі нерівномірним. Водночас, специфіка твору не передбачала побудови теоретичної концепції, опертої на теологічну аргументацію задля подолання тих чи інших дискусійних проблем. Автор послуговувався святоотчеськими творами часто виходячи з риторичних потреб: «хто хоче дізнатись, що таке світ? – нехай слухає опінію святого Амвросія, який (Lib. 6. Epist. 33) каже, що світ подібний до величезного поля, призначеного для постійної битви, наповненого кістками гнилих трупів. Ця опінія Святого Отця ґрунтується на свідченні стражденного Йова, який вважав людське життя постійною війною, в якій кожен постійно змушений воювати і врешті разом з іншими має загинути. Інші Святі Отці, даючи світу різні назви, описують його по-різному. Святий Бернард називає світ нещасливим шляхом грішників; Святий Бонавентура називає це високою горою людського обману; темна ніч, під час якої нами найбільше користуються грабіжники; грязюка великої огиди й уявної краси. Святий Ансельм порівнює його з метеликом, що рівно не літає, а дотик його заплямовує людину. Святий Вінцент Ферреріус називає це Єрусалимом, що вбиває Христа й апостолів» [14, с. 20]. Попри те, що М. Рубчинський має високий рівень теологічної кваліфікації, на прямі цитати Отців Церкви, зокрема і святого Августина, він спирається переважно у загальних рефлексіях морально-етичного чи світоглядного характеру: «якщо світ сам по собі огидний, жалюгідний, то яку користь він може комусь принести? Якщо це місце вигнання, нічліг, незручний для перехожих, хто може знайти там вічне ошчасливлення? Якщо світ, за словами святого Августина (Enarrat. 2; Psal. 31), це повінь, поглинаюча живих істот, то, хто може весело плавати по ньому, не боячись втопитись? І так само, як на неспокійних водах, ознакою очевидної згуби мореплавців є те, коли хвиля починає бити об хвилю: так і на морі цього світу, коли внутрішній неспокій, спричинений протилежними наслідками, у ньому панує, ніхто не може бути певен безпеки життя його подорожі» [14, с. 19].

Попри те, що М. Рубчинський намагається уникати заглиблення у доктринальні дискусії богословського характеру, не входячи в заочні дебати з потенційними опонентами, у творі «Голос Бога, який трощить ліванські кедри» проектується одна з найважливіших дискусій XVII ст. щодо людської природи й первородного гріха, побіжно перенесена М. Рубчинським у XVIII ст. Її перебіг описав польський вчений Збігнев Яновський [17], окресливши як боротьбу тенденцій між апологетами вчення Августина про первородний гріх внаслідок гріхопадіння Адама й носіями кристалізованих контрреформаторських поглядів. До цього, за З. Яновським, додалася боротьба обох течій проти поглядів, що підривали ренесансну доктрину про успадкований гріх. У XVII ст. суперечка посилювалась, поки не була перезавантажена Р. Декартом [17, с. 3–20]. Прихильники вчення Августина обстоювали незамінність дієвої благодаті для підтримки праведного життя. Як відзначає Анна Томашевська, те, що Декарт надихався богословськими поглядами святого Августина, підтверджує «Августино-картезіанський покажчик» Яновського [18, с. 90].

Концепція гріха, розгорнута М. Рубчинським у книзі «Голос Бога, який трощить ліванські кедри», є однією з центральних дирекцій твору. Розгортання власних умовиводів кармелітом не завжди послідовне, натомість характеризується винятковою емоційністю

суджень: «Я, не знаючи гріха, породив тебе силою Своєї всемогутності. Але коли ти нещасливо впадаєш у гріх, ти втрачаєш моє синівство, і тоді Я називаю тебе сином людським, бо ти стаєш Сином мого гніву, Сином помсти, Сином пекельного вогню. Згадай, як давно ти перестав бути моїм Сином, вчинивши гріхи» [14, с. 40]. Гріховність представників сотвореної природи М. Рубчинський описує відносно стримано: «якби королівське дитя полишило свого батька й прилучилося до брудної свині чи отруйного дракона й живилося їхнім смородом і нечистотами, то це ще було би поміркованим» [14, с. 40]. Натомість фундаментальною для М. Рубчинського є проблема первородного гріха, що подається «Голосом Божим» вкрай драматично: «аби ти виразніше визнав незмірне зло гріха, подивися, як Я покарав його у Моєму найулюбленішому Сині. Я хотів, щоб Він був убитий на хресті за вбивство Адамом себе і всіх біля забороненого дерева. Я хотів, щоб руки мого Сина були жорстоко цвяхами прибиті до дерева за те, що Адам нерозважливо простягнув руку за Плодом із забороненого дерева. Я хотів, щоб Він був зневажений, висміяний і принижений за те, що Адам грубо знехтував Моїм наказом. Я хотів, щоб Його серце було пробито, за те, що Адам злобою свого гріха завдав рани Моєму Божественному Серцю. А тепер поміркуй, чи легко тобі буде попросити пробачення у Мене, коли Мій Син так багато страждав, щоб перепросити Мене не за свій, а за чужий переступ» [14, с. 42]. Істотним у вказаному фрагменті є те, як М. Рубчинський, інтерпретуючи драматургію Ісусової смерті, корегує смислове навантаження події: загибель на хресті у першу чергу постає як помста Сину Божому за первородний гріх Адама. Водночас у наведених рефлексіях М. Рубчинського простежується вплив августинівського дійсного персоналізму. Бог є не лише нескінченним у своїх буттєвих проявах, а й має характерні особистісні проєкції.

Загалом, на думку професора Місюрека, М. Рубчинський, постулюючи важливі твердження часто лише «у малому й обмеженому ступені базувався» на біблійних текстах, переважно покликаючись на власну увагу, «іноді його думки, що подаються у такий спосіб, зараз викликають застереження» [12, с. 182]. Водночас слід зазначити, що твір М. Рубчинського, крім схвальних рецензій з боку кармелітських середовищ, 20 березня 1762 р. отримав *Approbatio* римо-католицького єпископа Київського й Чернігівського Йосифа Залуського [14, с. 5–6].

Ретранслюючи бачення фундаментальності первородного гріха, кармелітський мислитель наголошує на проблематиці благодаті, котрій він приділяє значну увагу: «за єдиний гріх Адама, не тільки його самого, але й усіх його нащадків, Я позбавив моєї благодаті, позбавив Права на безсмертне життя, вигнав їх з Раю, вкинув їх в юдоль плачу, щоб вони жили в скорботі, хворобах та злиднях» [14, с. 41]. Що характерно, М. Рубчинський прямо не залучає посилань на опінії Отців Церкви у даних рефлексіях, попри це, застосовує Августинову концепцію й імпліцитну залежність індивідуального спасіння від волі Божої. Для святого Августина отримання благодаті є цілком добровільним Божим даром, котрий неможливо заслужити, але який, водночас, не спонукає творити добро всупереч людській волі [19, с. 105–106].

Цей акт Божої волі не підпадає під дію людського розуміння. У відповіді «Божого Голосу» на питання розділу, присвяченого благу творіння, кармеліт наголошує на винятковій добровільності акту благодаті, заздалегідь не зумовленому людськими чеснотами: «Я створив тебе не за твої заслуги, бо ти жодних не мав і не міг мати, коли був нічим. І хоч би Я зважав на твої майбутні заслуги, навіть вони не могли схилити Мене послати тебе у світ [...] Я створив тебе не для Своєї потреби, бо й без тебе Я мав славу Свою нескінченну віками. Я не відвернув від тебе очей, коли ти прийшов у світ, хоча ти й є лише порохом з гнилизною, посудиною гидоти, живим трупом [...] Скільки мільйонів людей залишив

Я в стані нечестя, не даючи їм життя, хоч бачив, що, якби вони мали такі часті та сильні благодаті й просвітлення до добра, які маєш ти, вони служили б мені набагато досконаліше, ніж ти, і я бачив, що вони любили б, прославляли і служили б мені більше, ніж ти, якби отримали ще менші благодаті, ніж ти. Лише на тебе я звернув свої очі і бажав, щоб ти, і ніхто інший, ясно знав, як я любив тебе і як люблю. Зваж, отже, наскільки велика моя любов до тебе і дякуй за неї» [14, с. 15–16]. Тут М. Рубчинський розгортає думку під відчутним впливом концепції святого Августина, зокрема стосовно гріховності людини, отримання ласки Божої й незбагненності акту благодаті [19, с. 104].

Водночас вищенаведену реакцію «Божого Голосу» варто інтерпретувати й як суто індивідуальну відповідь конкретному монахові, Марціну Рубчинському, щодо причин відлення благодаті конкретно йому, не сприймаючи це як загальне богословське судження М. Рубчинського на означену тему.

Причини, через які М. Рубчинський ухилився від теоретичного заглиблення у дискусійну проблематику, могли бути викликані небажанням вступати у доктринальну дискусію. Як зазначає З. Яновський, у 1653 р. Папа Римський Інокентій X засудив погляди Корнелія Янсенія, викладені у фундаментальному творі «Augustinus». З того часу Церква «відмовилася від августинівського вчення про свободу на користь напівпелагіанського вчення, згідно з яким людина є вільною перед обличчям як добра, так і зла без участі божественної благодаті. [...] той же, хто відкрито визнавав свої богословські та філософські зв'язки з вченням св. Августина, прийнятого в сорокових роках того століття прихильниками Янсенія, чия теологія благодаті й концепція людської свободи виявляли численні спорідненості й навіть спільні риси з богослов'ям кальвіністів, – той неминуче повинен був увійти в конфлікт з дедалі потужнішим товариством Ісуса» [17, с. 32]. Тож, на думку З. Яновського, єзуїти перемогли у доктринальній боротьбі з августиніанцями.

Увиразнюючи своє сотеріологічне бачення, М. Рубчинський, не посилаючись прямо на твори святого Августина, Томи Аквінського чи інших Докторів Церкви, слідує Августиновій концепції Божественної благодаті. «Усі благодаті, яких Всемогутній Бог звик нам люб'язно вділяти, – це дари надприродні, дозволені нам з виняткової благості Бога, а не через наші заслуги, для нашого вічного спасіння. Кожна з цих благодатей є настільки великої ціни, що важить більше ніж увесь цей світ, або навіть мільйон подібних світів [...]. Хоча всі ці благодаті належать до одного надприродного порядку з усім, що не є однаково нам від Бога даним, оскільки одним Бог звичайну благодать вділяє, іншим особливішу, одним на нижчому рівні, іншим на вищому; одні силою допоміжної благодаті у такий спосіб діють у досконалості християнського життя, що цілком занурюються у своєму Богові, усіма силами, інші ж, маючи благодать, настільки далеко від Бога перебувають, що навіть жодного кроку до Бога через чесноти не зробили» [14, с. 31].

Конкретизуючи дію Божественної благодаті, кармеліт наводить у приклад можливість «усім вірним народитись у лоні Святої Церкви», водночас, навіть беручи участь у благодаті відродження, не кожному з вірних є даною благодать переходу у духовний стан. За М. Рубчинським, дія благодаті, що покликає до монашого служіння, проявляється у «просвітленні розуму й побожному збудженні людської волі». Ця благодать посідає окремий статус, адже йде від «виняткових заслуг Втіленого Бога, котрий це своїми кривавими заслугами у Предвічного Отця витребував». Тож від неї залежить, кому з мільйонів людей бути обраним [14, с. 31]. Щоправда, залежно від ситуативної риторики, М. Рубчинський корегує концепцію безумовності благодаті імперативною потребою у добрих справах: «Дім Вічності твоєї не буде іншим, лише той, котрий сам виставляєш справами твого життя, добрими чи злими» [14, с. 170].

На початку нашої статті наводились міркування М. Рубчинського стосовно взаємин розуму й волі у процесі медитацій. Натомість функції розуму й модель співдії його з волею загалом у людській природі розгорнуто у другій частині книги «Голос Бога, який трощить ліванські кедри». Цей розділ має окрему пагінацію й присвячений різноманітним чернечим чеснотам, як-от рахунку сумління, покори, мовчанню тощо. Базовою для М. Рубчинського є дуалістична модель, за якою людина, складаючись з душі й тіла, містить у собі дві частини, вищу й нижчу: «частина вища – це розум і воля. Ці частини здійснюють свою діяльність так: розум представляє волі річ, до котрої воля, згідно до вказівки розуму, схиляється; коли ж розум покаже добру річ, воля до неї схиляється, кохає її; коли ж розум покаже річ погану, воля від неї відвертається, а не схиляється, маючи її у ненависті» [14, с. XXIV].

Нижчою частиною людини є органи чуття, «як внутрішні, так і поверхневі, спільні для людей і нерозумних тварин, це зір, слух etc. Отже, як розум подає й пропонує волі якусь річ до кохання (М. Рубчинський уживає лексему *kochanie*, – А.Б.) чи ненависті, так само і чуття подібним чином подають і представляють деякі речі людині, які є добрими чи поганими, схиляють до любові чи до неприйняття у ненависті». Власне на цьому базується поява, за М. Рубчинським, найбільших пристрастей – пожадливісті й гніву. Первородний гріх, що зіпсував людську природу, дозволив повстати у людині, всупереч розумові, нижчій частині, котра не припинила своєї боротьби, хоча чи панування над людиною. Тож «усі наші схильності, походзячи від нижчої частини, тобто від відчуттів, не інакше ніж як розумом мають урядуватись, керуватись і стримуватись» [14, с. XXIV–XXV]. Для цього розумові слід подавати інші, гідніші, вічні й Божественні речі, «залучаючи волю», або ж подавати рятівні поради, наприклад щодо неприпустимості прагнення до розкоші, наслідуючи вбогому Ісусові [14, с. XXV]. Ці міркування М. Рубчинського суголосні з томістською моделлю, що делегувала розумові примат у визначенні пріоритетів діяльності.

В антропологезі найфатальнішою рисою, як стверджує кармеліт, є уникнення, або ж легковажне ставлення до Бога. Зосередження лише на досягненні земних благ не приносить нічого, крім короткого ілюзорного задоволення. «Святий Августин (Tract. in Ep. Joan.) запитує, чи може світ комусь щось обіцяти, і відповідає, що може, але тільки тому, хто скоро помре. Ця відповідь святого Доктора, ясна річ, базується на тому видінні, про яке Пророк, описуючи славу людини, що служить світові, говорить у Псалмі 36: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut Cedros Libani, et transivi, et ecce non erat, et quaesivi eum, et non est inventus locus ejus*. Я бачив безбожника, піднесеного та вивищеного, як ліванські кедри, і я пройшов повз, і ось його вже не було, я шукав його, і не знайшлося його місця», – пише М. Рубчинський [14, с. 20]. Попри те, що приналежність до чернецтва базується на прояві благодаті, але, у разі переступу, вона не дає переваг перед світськими людьми, ченці, намагаючись «діяти згідно зі звичаями світу», не замислюються про можливе «нещасливе падіння». Що характерно, у своїх рефлексіях автор уникає твердження про виняткову дорогу до спасіння шляхом служіння у монашому ордені, хоча вона є «безпечнішою і певнішою» [14, с. 55].

Вкрай важливими є розмірковування о. М. Рубчинського стосовно вічності, котрій приділено окремий розділ твору. Вічність постає у двох буттєвих вимірах: «вічність дво-яка, добра і зла, це пекло і Небо. Одна з них точно чекатиме на тебе, але не можеш знати, яка, бо не знаєш, чи ти у моїй милості, чи у гніві. Ти не знаєш, чи ти вибачився переді мною за свої гріхи і чи ти ще перебуваєш у моєму гніві. Ти не знаєш, чи ти мій коханий Син і спадкоємець вічної слави зі мною, чи ти досі Син гніву, помсти та вічної загибелі» [14, с. 168]. Людина не усвідомлює, яка з двох вічностей чекає на неї й коли саме вона її «розпочне». Опис вічності увіразняється М. Рубчинським за допомогою алегоричної

конкретизації, наприклад: «тисяча років чи сто тисяч років у порівнянні з вічністю – це ніби одне ніщо порівняно з усім. Нехай буде стільки мільйонів років, скільки крапель води в морі, скільки піщинок у полях і на березі моря, скільки трави на землі, скільки листя на деревах, скільки волосся на людях, скільки порошинок у повітрі, ти ще не злічив усіх століть вічності» [14, с. 169]. Або ж М. Рубчинський пропонує уявляти вічність порівнюючи її з величезною горою, розмірами в усю «небесну твердь», мовляв, якби кожної тисячі років ангел сходив з неба й переносив одну піщинку в інше місце, можна уявити, скільки б «мільйонів століть» минуло, поки ця гора була б повністю перенесена. Натомість, пише він, все ж таки настав би час, коли б ця гора була би пересипана в інше місце, але «вічність ніколи б закінчення не мала». М. Рубчинський розгортає цю думку, аби показати необхідність уникнення «нещасливої вічності» і «вічної кари» за гріхи шляхом «короткої покути» [14, с. 170].

Кармеліт оминає рефлексії святого Августина, викладені у книзі XI «Сповіді», зокрема стосовно позачасовості вічності, не зосереджуючись загалом на темпоральній проблематиці. Міркування підпорядковані насамперед релігійно-етичному виміру, зокрема смисловий центр тут тяжіє до нескінченної протяжності вічної кари. Наратив посилено емоційністю тональності від імені «Божого голосу»: «Пам'ятай, що раз до пекла потрапивши, на віки з нього не вийдеш» [14, с. 171]. Загалом винятково яскраві інфернальні теоретизування М. Рубчинського, котрі переважно не підкріплювались опертям на Святе Письмо, викликали застереження з боку професора Місюрека, адже в них кармеліт не посилався «на вчення Отців Церкви й ранньохристиянських письменників, ані на Магістеріум Церкви» [14, с. 182].

Попри розлоге фокусування на екзистенційних стражданнях у «пекельній вічності», що виконувало й педагогічно-спонукальну функцію, автор, водночас, чітко дотримується концепції люблячого Бога. Попри сотеріологічну імперативність Божої благодаті, теолог не нівелює важливості людської волі. Ставлячи риторичні питання, на кшталт, яка користь Богові від того, «що я вічно у муках горітиму, Тебе на віки проклинаючи», М. Рубчинський одночасно уточнює, що незважаючи на те, що «я зробив те, за що Ти мав би мене покарати, Ти не позбавив мене того, чим міг би мене врятувати» [14, с. 171]. Характеризуючи Бога як люблячого, М. Рубчинський часом корегує бачення благодаті, наголошуючи на свободі вибору: «Не тут наша домівка, тут ми всі паломники; Небо чи пекло – наш вічний дім. Вибери собі один з цих домів, який тобі до вподоби, бо Бог залишив його тільки на твою волю» [14, с. 170].

Істотним моментом є використання М. Рубчинським концепції Августинової *illuminatio*, хоча він і не послуговується цієї латинською лексею, вживаючи термін «*Oświecenie*» [20, с. 311]. Просвітлення подається у вигляді внутрішнього інстинкту благодаті. Кармеліт застерігає від нечуйності щодо «інстинктів до добра» й внутрішньої благодаті, «бо це спротив Святому Духу, і Бог, який зараз дає тобі просвітлення до доброго, коли не приймеш його, забере потім свої милості» [14, с. 217]. Загалом «просвітлення розуму й побожне збудження людської волі» зумовлене дією благодаті [14, с. 31].

Отже, беручи до уваги нетривіальність підходу й характерні риси розумування, враховуючи поширеність творів у монастирських бібліотеках і кілька прижиттєвих видань, опублікованих у різних друкарнях на території України, можна стверджувати, що в особі Марціна Рубчинського маємо не лише непересічного представника кармелітської релігійної думки, а й яскравого, самобутнього мислителя, який мав помітний вплив на становлення релігійної філософії на українських землях. Популярність його творів у період загальної кризи містицизму робить подальше дослідження доробку о. М. Рубчинського надзвичайно

перспективним, а ретельна інтерпретація його творів дозволить увиразнити специфіку релігійно-філософського дискурсу на українських землях другої половини XVIII ст.

Список використаної літератури

1. Grzebień L. Rubczyński Marcin. *Słownik polskich teologów katolickich* / pod. red. H.E. Wyczawskiego OFM. Warszawa, 1982. T. 3. 517 s.
2. Kolak W. Rubczyński Marcin. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław : Polska Akademia Nauk Instytut Historii, 1989–91. T. 32. S. 561–562.
3. Wanat B.J. OCD. Klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie na Ukrainie : studium monograficzne. Kraków : Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2007. 432 s.
4. Ціборовська-Римарович І. Друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів: історія та видавничі діяльність. 1758–1844. Київ : Академперіодика, 2019. 652 с.
5. Chomentowska E. Schematyzmy karmelitów prowincji galicyjskiej. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2022. T. 119. S. 51–63.
6. Dębiński J. Karmelici trzewickowi i ich działalność ewangelizacyjna w Polsce. *Studia Włocławskie*. Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2017. T. 19. S. 473–492.
7. Filek O. Nauka i nauczanie w zakonach karmelitańskich. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce* / Red. M. Rechowicz. Lublin, 1975. T. 2. Cz. 2. S. 369–374.
8. Альмес І. Carmelitana у бібліотеках василіянських монастирів Львівської єпархії XVIII століття. *Свята Тереза від Ісуса і Україна – Santa Teresa de Jesús y Ucrania* : науковий збірник / Упоряд. і передм. Б. Чума. Львів : Видавництво УКУ, 2017. С. 174–193.
9. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Острозького монастиря Ордену братів менших капучинів: історична доля. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2012. Вип. 5. С. 425.
10. Rubczyński Marcin. *Profesjonalna elektroniczna baza bibliografii Estreichera (EBBE)* : онлайн-каталог. URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> (дата звернення: 15.02.2024).
11. Górski K. Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce. Część pierwsza 966–1795. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1962. 235 s.
12. Misiurek J. Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej (w. XVIII–XIX). Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1998. T. 2. 412 s.
13. Misiurek J. Marcin Rubczyński OCarm (†1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce. *Roczniki teologiczne*. 1996. T. 43. Z. 4. S. 209–215.
14. Rubczyński M. Głos Pana kruszącego Cedry Libańskie, albo Rekolekcye osobom zakonnym służące. Бердичів, 1768.
15. Urbański S. Polska duchowość i mistyka przeżyciowo-studyjna. *Veritati et Caritati*. Warszawa : UKSW; Częstochowa : WIT, 2018. T. 10. S. 509–527.
16. Urbański S. Nieskończoność Boga w mistycznym zjednoczeniu. *Studia Theologica Varsaviensia*. Warszawa : UKSW, 2013. T. 51. W. 2. S. 17–34.
17. Janowski Z. Teodycea Kartezjańska. Kraków : Wydawnictwo ARCANA, 1998. 242 s.
18. Tomaszewska A. Religijne inspiracje Medytacji Kartezjusza. *Diametros*. 2008. № 18. S. 88–93. DOI: <https://doi.org/10.13153/diam.18.2008.321>. URL: <https://diametros.uj.edu.pl/diametros/article/view/321/295> (дата звернення: 29.01.2024).
19. Jaśkiewicz S. Nauka św. Augustyna o łasce Bożej: na podstawie jego «Wyznań». *Collectanea Theologica*. Warszawa : UKSW, 2007. T. 77. № 1. S. 89–106.
20. Jougan A. Słownik kościelny łacińsko-polski. Warszawa : Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 1992. 746 s.

AUGUSTINIAN MOTIFS IN MARCIN RUBCZYNSKI'S "THE VOICE OF THE LORD BREAKING IN PIECES THE CEDARS OF LEBANON"

Anton Borkovskyi

Lviv Polytechnic National University,

Institute of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy

Stepan Bandera str., 12, 79000, Lviv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0001-6034-4724>

The article analyses the reflections of Marcin Rubczynski, a representative of Carmelite spirituality, in his work "The Voice of the Lord Breaking in Pieces the Cedars of Lebanon, or Retreats Intended for Monks" ("Głos Pana kruszącego cedry libańskie, albo rekolekcje osobom zakonnym służące"), first published in 1762 in Berdychiv. Marcin Rubczynski's (1707–1794) life was connected with the Ukrainian lands as part of the Polish-Lithuanian Commonwealth. He managed Carmelite monasteries in Lviv and Lutsk, and in 1754–58 he headed the Ruthenian Province of the Discalced Carmelites. The work under study contains exceptionally interesting retreat reflections grouped in the sections "God's Voice to the Monk", "The Monk's Voice to God", and "Spiritual Father's" reflections. A characteristic feature of M. Rubczynski's contemplations is a uniquely emotional style of presenting the idea and ethical rigorism. Even though M. Rubczynski's work was reprinted several times during his lifetime – In Berdychiv and Lutsk – the Carmelite's significant intellectual attainments have not received due attention from historians of religious and philosophical thought. According to researchers of Ukrainian book collections, the work was in many monastic libraries of Ukraine in the second half of the eighteenth century, which indicates its demand in monastic communities. For this reason, the study of the Carmelite's book is essential for the reconstruction of the religious and philosophical discourse of Ukraine in the second half of the eighteenth century. Research attention is drawn to the influence of specific references of the Church Fathers on M. Rubczynski's work, notably St. Augustine, concerning original sin, divine grace, and enlightenment. M. Rubczynski's vision of the cooperation of the mind and the will in the process of retreat meditation and the formation of personal decisions is significant. "The Voice of the Lord Breaking in Pieces the Cedars of Lebanon" contains extremely remarkable authentic reflections and can be considered one of the brightest manifestations of Carmelite thought in the lands of Ukraine. To better convey M. Rubczynski's views, the author translated and included in the text of the article illustrative excerpts of the work from the Berdychiv edition of 1768.

Key words: Carmelite spirituality, Marcin Rubczynski, religious philosophy, original sin, the doctrine of grace, retreats, meditation.